

FODOR ISTVÁN

A „KETTŐS HONFOGLALÁS” ELMÉLETÉNEK FORRÁSVIDÉKE

■ Alig van a történelmünk iránt valamelyest is érdeklődő magyar ember, aki ne tudna a „kettős honfoglalás” teóriájáról, s olyan is alig akad, akinek erről ne egykori nagyhírű régészprofesszorunk, László Gyula (1910–1998) neve jutna az eszébe. (Erdélyben talán még illik is órá gondolni, hiszen székely család sarjaként Kőhalomban született, s Észak-Erdély visszakerülésétől 1949-ig a kolozsvári egyetem tanára volt.) Nem is lenne nagy csoda, ha ez az elgondolás az ő fejből pattant volna ki, hiszen ezernyi ötlete volt munkássága során, s ezek nagy részét nem is írta meg. A valóság azonban az, hogy az a feltevés, miszerint a honfoglaló magyarok jelentős – sőt tömegében jelentősebb – csoportja nem 895-ben, Árpád népének honfoglalásakor jött be az országba, hanem jó kétszáz esztendővel korábban, egy másik, ugyancsak kiváló régésznek a tolla nyomán öltött testet még a 19. század végén, pontosabban: 1895-ben. Nehéz megértenünk, hogy erről miért nem tud szinte senki, hiszen László Gyula ezt a tényt mindig is hangoztatta. Amikor a budapesti Kosuth Klubban 1969. május 7-én először tartott e kérdésről nagy hatású előadást, említette elődje nevét, az előadás közlésekor pedig le is írta.¹ Sőt, a kérdés szakmai érveléssel megírt s az *Archaeologiai Értesítő*ben megjelent változatában e dolgozatot szerzője Nagy Géza emlékének szentelte.² Sajnos azt lehet gyanítani, hogy erről is a legtöbben csak hallomásból tudnak valamit, s még azoknak is csak felületes ismereteik vannak, akik szakvakban feltétlen hívei ennek az elméletnek.

Szeretném azonban már most előrebocsátani, hogy csak a két feltevés ötlete azonos, a többé-ke-

**A székelység tudatába
ugyanis mélyen
beágyazódott
az a – néptanítók által
nagy szorgalommal
gondozott –
hagyomány, hogy
a székelység Attila
népe, s korábbi lakója
a magyar földnek, mint
a magyarság többsége.**

vésbé kidolgozott elméletek nem, hiszen ez lehetetlen is volna, hiszen a két hipotézist jó hetven év választja el egymástól, s ez idő alatt a tudomány alaposan megváltozott, bizonyos forráscsoportok (például a régészeté) adatai többszöröződtek. Majd látni fogjuk, hogy egyáltalán nem arról van szó, mintha László Gyula egyszerűen „felmelegítette” vagy „leporolta” volna Nagy Géza elgondolását.

A történet száalai a millennium idejéig nyúlnak vissza. Ezekben az években a magyarság nagy nemzeti büszkeséggel s a jövőbe vetett erős bizalommal készült, hogy méltóképpen ünnepelje meg ősei bejövetelének ezredik évfordulóját. (A kiegyezés utáni fejlődést tekintve volt is erre oka.) Sokat is tettek azért, hogy méltó legyen az ünnepség: az egész országban százsámra húzták fel a pompás épületeket, ekkor épült fel a főváros jelentős része a második európai földalattival. Szorgosan készültek a történések is. Az Akadémia külön ülésen tisztázta, hogy pontosan melyik évben is volt a honfoglalás. Végül is a legmagvasabban érvelő Pauler Gyula álláspontját fogadták el, a 895-ös dátumot. (Lám, a mai magyarok ezt is rosszul tudják, mert még a művelt emberek jó része a 896-os bejövetelre szavaz, hiába iktatta be az országgyűlés még 1882-ben a 895-ös évszámot, amit szakmailag még ma is csak megerősíteni lehet.) A történések vaskos, tudományos szempontból alapos könyveket terveztek. Többek között a tízkötetes *Magyar nemzet történetét*, amely valóban meg is jelent. Méghozzá időben, 1895-ben látott napvilágot közülük az első. Ennek a népvándorlás korával foglalkozó fejezete megírásával Nagy Gézát bízták meg.

A meglehetősen terjedelmes harmadik fejezetben találjuk a meglepő hipotézist, méghozzá annak utolsó mondatai szólnak erről. Íme:

„A tiszai bolgárság, melyről a magyar hagyomány beszél, nem mese, volt annak históriai alapja is.

E bolgárok között pedig lehetetlen, hogy magyarok is ne lettek volna. Hiszen Kuvrat egyik népét unugurnak nevezik a bizánci írók s azt az azovi hun királyt, kinek székhelyén tűnik föl Kuvrát, Muagernek hívták, a Kuvrát által alapított Dulo dinasztiát a magyar mondák is ismerik. Árpád nemcsak idegeneket, nemcsak rokon népeket, hanem magyarokat is talált e hazában. A magyar faj régebbi itt, mint a honfoglalás. Lehetséges, hogy már az avarokkal is jöttek, de ha előbb nem is, a VII. század utolsó negyedében a magyar bevándorlás is megkezdődött. Mondáink a széke-lyekben keresik ennek az első rajnak az ivadékait, s az ilyen dolgokban csodálatosan szívós szokott lenni a népek emlékezete.”³

Ezekkel a szavakkal véget is ér a millenniumi díszkiadás első kötetének harmadik fejezete, anélkül hogy szerzője akárcsak megkísérelné váratlan ötletének igazolását. Az természetesen egyértelműen kiderül a szöveg korábbi részéből, hogy milyen bolgárokból is lát magyarokat Nagy Géza. Azokról a belső-ázsiai eredetű, a Kaukázustól északra s a Fekete-tenger partvidékén élő bolgár-törökökről van itt szó, akik 463-ban érkeztek Kelet-Európába. s Kuvrat nevű fejedelmük 634–635 táján lerázta az avar fennhatóságot, Konstantinápolyban megkeresztelkedett, s létrehozta az ún. Nagy-Bulgáriát. Amikor a 650–660-as években meghalt, birodalmát öt fia osztotta fel. A Theophanes és Nikephoros által megőrzött történet szerint az egyik fiú a korábbi szállásterületen maradt, a másik a Volga középső szakaszához költözött, ahol a Káma belészalad, az Aszparuh nevezetű harmadik 680 körül az Al-Duna vidékén alapított birodalmat. A Kuber nevezetű negyedik viszont Pannóniába jött, az avarok földjére. A bolgár-törökök másik neve az *onogur* volt, amelyen szomszédai a magyarokat is nevezték, s ez szláv közvetítéssel nyugaton is elterjedt (Hungari, Ungarn, Hongrois, Hungarian, венгр.).⁴ Nos, e rokon hangzású nevet is viselő népben vélt felfedezni Nagy Géza magyar bevándorlókat. Minden különösebb bizonyítás nélkül.

Igaz, a feltevéshez vezető utat Nagy Géza már eléggé „kikövezte” a *Honfoglaló őseink* című, 1894-ben megjelent dolgozatában.⁵ Itt már részletesen kifejtette, hogy a

magyarság az Irtis-vidéken lévő őshazájából már igen korán, a 4. században délre húzódtott az Alsó-Volga vidékére, ahol közeli szomszédságban élt a hunokkal, akik nyugat felé sodorták őket a Don torkolatánál fekvő, Anonymus krónikájában említett Dentümogyerbe, ahol már a hunokkal és a bolgár-törökökkel éltek együtt. Innen már csak egy lépésre van a 7. század közepi bolgár–magyar beköltözés feltevése.

Később Nagy Géza még többször visszatér a honfoglalás és a magyar nép kialakulásának kérdésére, korábbi felfogását tovább csiszolgatja, s többé vagy kevésbé módosítja.⁶ Különösen tanulságos ebből a szempontból az a terjedelmes könyvbírálat, amelyet Pósta Béla nagy, kétnyelvű munkájáról⁷ írt. (Itt a szerző a harmadik Zichy-expedíció oroszországi kutatásait ismerteti.⁸) A dolgozat végéhez közeledve az alábbi sorokat olvashatjuk: „Mikor a magyarságról a 9. században tudomást vettek az európai népek, egész idegeneknek tűntek föl, úgy, hogy a bizánciak – mintha sohasem léteztek volna a kubáni onogurok – a sokkal távolabb eső turkokkal zavarták őket össze. Említettem, hogy ezt nem tudom másképp megmagyarázni, mint, hogy csakugyan turkok voltak Árpád népének vezetői.”⁹ Előbb, a 407. oldalon, igencsak nyakatekert eszmefuttatásából azt tudjuk meg, hogy Árpád népe a kabarok nyelvét beszélte, ami magyar volt (amelyre már a Don-menti hazájukban tértek át), a vezető harcos réteg használta csupán az igazi türk nyelvet. (Hogy a hadfiak miért nem váltottak nyelvet – magyarázat nélkül marad.)

Nem követjük most itt Nagy Géza élénk fantáziáját, csak arra utalunk röviden, hogy a magyarság egy részének Árpád honfoglalása előtti beköltözését más változatban is elképzelhetőnek tartotta. Úgy például, hogy a már említett „hun-bolgárok”, akik 671–678 táján jöttek be, későbbben – az avar birodalmat megdöntő frank háborúk idején – „nevet változtattak”, és székelyeknek kezdték magukat nevezni. A Tisza vidékén, a „Csiglamezón” gyülekeztek, majd Erdélybe menekültek, az akkoriban Dél-Erdélyt birtokba vevő Krum és Omurtag – tehát „rokon” – bolgárok védelme alá.¹⁰ Ma már nem vitatható (akkor sem igen volt), hogy eme alaposan át nem gondolt ötletekből egyik sem helytálló. Ezt itt nem is boncolgatjuk, mert jobbára fölösleges. A fő kérdés az, milyen körülmények készítették 1895-ben Nagy Gézát a kétszeres bejövétel feltevésére. Mert ugyan kutatóink a közelmúltban nemegyszer igyekeztek belőle „szertelen magyarulót”, turanista álmodozót, idegenfaló „nagyurat” faragni, aki vakvágányra terelte a honfoglalás régészeti kutatását, s a köznépi temetőket „eladta a szlávoknak”,¹¹ azt még talán ők sem tagadják meg a valóban romantikus kutatótól, hogy széles látókörű tudós volt, többször korát megelőzően látta vagy sejtette meg fontos kérdésekre a valós választ, még ha élénk fantáziával is. Teljesen alaptalanul, minden ok nélkül aligha bocsátott volna útjára ilyen horderejű elméletet, méghozzá az olvasók széles körének szánt, igen rangos kiadványban.

Teljes bizonyossággal ugyan nem igazolható, de magam nagyon valószínűnek vélem, hogy ez a honfoglalók régészeti hagyatékának korabeli megítélésével lehet összefüggésben.

Az első honfoglalás kori magyar sír még a reformkorban – szinte jelképesen a magyar nemzeti megújulás korában – került elő a Kecskemét melletti Benepusztán. Nem régész találta, hiszen az még alig volt Magyarországon, hanem a szél lefújta a homokot a régi temetkezésről, a közelben legeltető pásztorok pedig felfigyeltek a féhlő ember- és lócsontokra. A lelet szerencsére szinte hiánytalanul végül a Nemzeti Múzeumba került, a váz mellett talált pénzek alapján Jankovich Miklós híres műgyűjtő és régiségbúvár megállapította, hogy az általa Bene vitéznek keresztelt harcos részt vett a 924-es itáliai hadjáratban. Jankovich közleményével indult meg honfoglalóink hagyatékának régészeti kutatása. S mivel a benepusztai lelet volt az első, ez lett 10. századi régiségeink etalonja, tehát az volt a honfoglalás kori magyar sír, amely ehhez hasonlított. Ahová a férfit lovával temették el, mellette fegyver volt,

övet, lószerszámát aranyozott ezüst veretek ékesítették. Ez egy ideig rendben is volt, de amikor a kiegyezés után tucatjával kerültek elő a hasonló korú sírok, s köztük ló és fegyver nélküliek is bőven akadtak, akkor már a régiségbúvároknak dönteniük kellett, mely sírokat ítélik magyarnak, s melyeket nem. A válaszban ekkor már az ítések társadalomtörténeti szemlélete is komoly szerepet játszott. Kossuth Lajos egykori párizsi követe, a magyar régészettudomány kiválósága, a Nemzeti Múzeum főigazgatója, Pulszky Ferenc 1891-ben az Akadémián tartott előadásában e kérdéstről így nyilatkozott: „A honfoglalók [...] hódítók voltak, nem iparosok, ékszereiket szolgálják, hadi foglyaik vagy a hazánkban talált lakók készítették oly korban, melyben a művészet hanyatlott. Ezen igénytelen ékszerek és durva szerszámok azonban ránk nézve a legnagyobb fontossággal bírnak.”¹² Kétségtelen, hogy a nemesi történelemszemlélet nemzeti felsőbbrendűsége s nem a tudomány objektivitása és alázata sugárzik e sorokból. A mai olvasónak felfogni is nehéz, hogy a tudományokban és művészetekben egyaránt magasan művelt Pulszky hogyan nyilatkozhat ily lekicsinylően a galgóci és a szolvai tarsolylemezeiről, amelyek elsőrangú művészi kivitele a mai múzeumlátogatót is lenyűgözi. A válasz – sajnos – nagyon egyszerű és kiábrándító: a túlzottan is magyarrá lett lengyel szellemi arisztokrata ostoba nemzeti és társadalmi elfogultsága. A néhány év múlva megjelent, Magyarország régészétét összegző művében hasonlóképp nyilatkozik.¹³

A honfoglaló magyarok sírjainak tehát csak azok tekinthetők, amelyekben harcosokat temettek el, hátasukkal együtt, mellettük fegyverek és arany-ezüst díszítmények vannak. Hasonló gazdagsággal temették feleségeiket és gyermekeiket is. A ló nélkül temetkező s szerény vagy egyáltalában melléklet nélkül eltemetett halottak pedig e rangos réteg szolgálói voltak. Akikben – akár kimondták, akár nem – a kutatók zömmel szlávokat láttak, hiszen ők alkották a helyben talált népesség zömét. Így vélte ezt Nagy Géza is, aki ezt ki is mondta,¹⁴ s hozzátette, hogy ez a népesség viselte az S-végű hajkarikákat is. Nem ő találta ezt ki, hanem szüntelen a szláv (pánszláv) régészek hajkarkták. Megrovást ezért az utókortól semmiképp nem érdemel,¹⁵ hiszen többször hozzátette ehhez, hogy e szláv réteg a magyarságba olvadt, a magyar nép részévé vált. A lovas sírok és az ún. soros temetőik közti különbséget Nagy Géza valóban Pulszkyhoz hasonlóan látta: „[...] nem annyira időbeli különbséget kell feltételeznünk, mint inkább azt, hogy az utóbbiak már Szt. István által rabszolgai helyzetükből fölszabadított, részben szláv eredetű s később elmagyarosodott udvarnokok s egyéb alsóbbrendű várnépesség és a földművesek temetkezési helyei voltak.”¹⁶

E velejéig hibás nézet sok kárt okozott a magyar kutatásnak. Különösen azt követően, hogy a magyar régészet atyamestere, Pulszky veje, Hampel József is csatlakozott e nézethez, igaz, hosszas habozás után.¹⁷ (Nehéz azonban elhinni, hogy ezt a „Bécs nyilvánvaló egyetértésével” folytatott „pánszláv nyomásra” tette volna az egykori „győri polgárfiú”.¹⁸) Hogy mekkora öngólt rúgott magának ezzel kutatásunk, az Trianon után derült ki igazán, amikor az utódállamok történészei arra hivatkoztak, hogy náluk alig van 10. századi lovassír, tehát a magyarok nem telepedtek meg területükön, csupán hadjárataik során áthaladtak rajta. S bizonyítékul a magyar kutatásra hivatkozhattak. Tetézte a régi balfogást, hogy még a két háború között sem tettek kutatóink semmit az egykori valós helyzet feltárására, ez csak az ötvenes es évek végére történt meg.¹⁹

A Pulszky nyomán elterjedt felfogással szemben már a 19. század végén az értők számára – így Nagy Géza számára is – világossá válhatott, hogy a nagy sírszámú, nem magyarnak, hanem zömmel szlávnak meghatározott soros temetők (amelyek közül az elsőt a Szabolcs megyei Hugvaj – ma Érpatak – határában 1870-ben tárták fel²⁰) lakossága igen nagy létszámú lehetett. 1894-es dolgozatában bizonyára nem véletlenül kísérletezett a honfoglalók lélekszámának meghatározásával. Úgy vélte, létszámuk

nagyjából 400 ezer lehetett, de 250 ezernél semmiképpen nem kevesebb. Azonban megjegyzi, hogy „az a néhány százezernyi szlovénség [...], melyet Magyarországon talált, erős nyomokat hagyott etnikumában...”²¹ (Meglepő, hogy mennyire közel állnak e számadatok a kiváló Györffy György 75 évvel későbbi becsléséhez.²²) Azzal is tisztában volt, hogy abban a korban nem volt erőszakos nyelvi asszimiláció, egyszerűen a többség nyelve vált uralkodóvá, mint ahogyan az államalkotó bolgár-törököknél a szláv. Példaként ugyanitt meg is jegyzi, hogy amennyiben őseink továbbköltöztek volna, a jóval nagyobb számú „[...] német vagy olasz elem nagyon rövid idő alatt teljesen magába szívta volna a magyarságot”. Nyilvánvalóan nem csak Nagy Gézát foglalkoztatta a gondolat: hogyan maradhatott fenn a magyar nyelv a Kárpát-medencében a feltehetően többségben lévő idegen nyelvű közegben.

Úgy vélem, e szorongató kérdés hatására – amelyik melleleg aktuális realitás volt a 18–19. századi magyarság számára is – fogalmazta meg Nagy Géza új teóriáját egy másik, korábbi beköltözésről (amelyet kissé más formában középkori krónikáink is tartalmaztak), amikor Árpád honszerzőitől kulturálisan különböző magyar nyelvű népesség érkezett a Kárpát-medencébe, s e két magyar csoport már biztosította a nyelvi szupremáciát. (S a félreértések elkerülése végett: tette ezt a honfoglalás ezredik évfordulóján, 1895-ben, nem pedig 1913-ban, amikor „alig hunyta le Hampel a szemét”.²³)

Nagy Géza kétszeri honfoglalás-elméletét halála után a különböző felkészültségű utódok nem hagyták parlagon heverni. Köztük volt, aki hivatkozott az elődre, s akadtak olyanok is, akik nem. Ez utóbbiak közé tartozott a lelkes történetbúvár tanárember, Marjalaki Kiss Lajos is. Ő a magyar krónikák, a nyelvészeti, régészeti és ember-tani adatok – no meg saját fantáziája alapján meg volt győződve arról, hogy Árpád hódító népe itt már magyar lakosságot talált, még hozzá igencsak ősit. Szerinte két-három ezer évvel ezelőtt nem volt magyarul beszélő nép Turánban vagy a Kaukázusban, „[...] ellenben jelen volt ez az ugorfajta ősmagyar népség a Duna–Tisza tájától kelet felé egészen a Volga vizéig, ahogy ezt az i.e. évezred ún. ananyinói kultúrája mutatja”.²⁴ Csak azon csodálkozhatunk, hogy később László Gyula miért hivatkozott e teljesen dilettáns okfejtésre.

Valamivel, de nem sokkal nagyobb felkészültséggel igyekezett a régész Csallány Dezső Nagy Géza örökébe lépni. Előbb a nagy tömegű avar továbbélést kísérelte meg néhány kengyelvással igazolni. Nézete szerint már a korai avarok is magyar nyelvűek voltak, akik 568-ban költöztek be a Kárpát-medencébe. Az avarság egy részét ő is a Közép-Volga vidékéről eredezteti, mert akkoriban nálunk még mindenki vallotta, hogy valahol errefelé volt mind a finnugorság, mind pedig a magyarság őshazája.²⁵ Későbbi dolgozatában a gepidákat is belekeveri elméletébe, s ennek kifejtésekor el-
képesztő nyelvi bukfeneket vet.²⁶

Mondanom sem kell, hogy egyik dolgozatnak sem lett különösebb hatása sem szakmai körökben (ami nem csodálható), sem a közvéleményben. Annak sem, hogy később Csallány elvitatta László Gyulától az elmélet megalkotásának elsőbbségét. (Bár ő – régész szakember lévén – jól tudta, hogy az elsőbbséget Nagy Gézától kelle-
ne elvitatnia.)

Annál nagyobb visszhangot váltott ki László Gyula 1969-es két előadása és az első két jegyzetben idézett dolgozatainak megjelenése. Az előadások és interjúk sorozata vette kezdetét, s hamarosan könyv alakban is, több változatban és kiadásban megjelent a „kettős honfoglalás”.²⁷ Talán nincs is itt szükség arra, hogy az elmélet lényegét és indoklását ismertessem, hiszen annyira közismert mind a szakemberek, mind a történelem iránt érdeklődők körében. Rövidre fogva – emlékeztetőül – mégis megteszem.

László Gyula véleménye szerint a 670 körül Pannóniába költözött „második avar hullám” népessége magyar nyelvű volt, ők aztán túléltek az avar birodalom össze-

omlását, majd 895-ben „Árpád népe” hajtotta őket uralma alá. A két népesség két kultúrát képviselt, és kétféle régészeti emlékanyagot hagyott az utókorra. A köznépet alkotó 670-es jövevények voltak az ún. „griffes-indás” díszű övvereteket viselőik, akik egy belső-ázsiai népelemből (akiknek a griff volt a címerállatuk) és egy Káma-vidéki népességből (a 6–8. századi nyevolinói műveltség létrehozóiból, akiknek öntött bronz övvereteit indadísz ékesítette) ötvöződtek. Nagy sírszámú temetőket hagytak ránk, viszonylag szerény sírmellékletekkel, települési területükön zömmel magyar eredetű helynevek vannak. Árpád népe viszont kis sírszámú, gazdag mellékletű temetőkben bocsátotta halottait örök nyugovóra, amelyekben a férfiak zöme fegyveres harcos volt. László Gyula e két népcsoportból a középkori Magyarország két alapvető szociális rétegét eredeztette. Mint írta „[...] két magyar történelem van, ezek egyike 670 táján kezdődött és népét (az első honfoglalás falusi népét) Árpád hadi népe legyőzte s ezzel kezdetét vette a »nemes magyar nemzet« és a jognélküli jobbágság kettős története, amelyet voltaképpen csak az 1848-as jobbágyfelszabadítás szüntett meg, ekkor született meg a magyar nép”.²⁸ Az elmélet melletti érvek sorában helyet kapott még az a körülmény is, hogy a két magyar népcsoport temetői gondosan kikerültek egymást, hogy népmeséink „éig érő fáját” az avar hitvilágból örököltük, s néhány más meggondolás is.²⁹

Ha ma ezeket az érveket sorra vesszük, szinte meseszerűnek tűnnek. A címerállat vagy nemzetségjegy alapján ötvöződő népek, a tovább élő avar temetők százai-ezrei, amelyeknek valójában nyomuk sincs, az etnikai alapon létrejövő társadalmi csoportok (mintha Kézai krónikáját olvasnánk, aki hasonlóképp magyarázta a nemesség és a jobbágság kialakulását), az „avar” életfa (mintha nem éppen László Gyula közölte volna sok ízben is például az anarcsi életfás magyar korongot), a soha nem létezett, egymást „elkerülő” avar és magyar temetők tömbjei – mind-mind szinte szürreálisnak tetszenek ma már. Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy abban az időben, amikor e bizonyítékokat az elmélet szülője számba vette, egyiknek-másiknak még volt alapja. S különösen keveset tudott akkor régészetünk a 9. századról, amelyről ma már sokkal több ismeretünk van, talán éppen a „kettős honfoglalás” teóriájának köszönhetően.

Azt se feledjük, hogy László Gyula az idők folyamán módosította is elgondolását. 1986-ban a szombathelyi *Életünk* c. folyóiratban döntő jelentőségű változást jelentett be: az addig általa – legalábbis zömmel – magyarnak vélt „Árpád népe” nem magyar, hanem türk nyelven beszélt, és belső-ázsiai eredetű volt.³⁰ Ennek az ötletnek a magvát fellelhetjük korábbi dolgozataiban is, ahol a honfoglaló magyar emlékanyagban észlelhető (Fettich Nándortól kölcsönzött) „friss belső-ázsiai beütésről” tett említést. Ennek azonban a valósághoz nem sok köze van.³¹

A szakemberek közül ekkor már alig követte valaki László Gyulát. Világossá vált, hogy a „kettős honfoglalás” tényekkel, valós adatokkal nem támogatható.³² (Bár ekkoriban éveken át sok „vitát” szerveztek az elméletről, vita valójában nem volt. Voltak azonban igen lényeges állásfoglalások, amelyekre a sajtó és a közvélemény nem figyelt.) Ennél a kérdésnél azonban itt nem időzünk tovább. Arra kísérlünk meg inkább választ adni (mint Nagy Géza esetében is): mi készítette a magyar régészet atyámesterét a régi elmélet új köntösben való feltámasztására. E kérdésre még nehezebb felelni, mint az előző esetben. A kutatásban ugyanis nem volt semmi olyan kényszerű készíttetés, mint a millennium korában. Arra azonban László Gyula műveinek gondos olvasója könnyen felfigyelhet, hogy e nagy hatású feltevés csírái korábbi munkáiban is fel-bukkannak. Ez a gondolat tehát régóta, pályakezdésétől foglalkoztatta. Egyik interjújában azt fejtegette, hogy őt a múlt vallatásában ifjúsága óta a saját székely népe eredetkérdése izgatta. S ha jól végigköveti életpályáját, idős korában arra kell rájönnie: egész életében semmi mást nem is tett.

Alighanem itt érkeztünk el a rejtély megfejtéséhez. A székelység tudatába ugyan- is mélyen beágyazódott az a – néptanítók által nagy szorgalommal gondozott – hagyomány, hogy a székelység Attila népe, s korábbi lakója a magyar földnek, mint a magyarság többsége. Nem lehet, hogy László Gyula ennek akart a tudomány eszközeivel utánajárni? Ő úgy látta, hogy a hagyomány igaz történeti magot rejteget. Még akkor is, ha nyomozás közben a hunokból kései avarok lettek.

■ JEGYZETEK

1. László Gyula: *Kérdések és feltevések a magyar honfoglalásról.* (Előadásvázlat.) Valóság 13 (1970). 1. sz. 64.
2. László Gyula: A „kettős honfoglalás”-ról. *Archaeologiai Értesítő* (A továbbiakban: ArchÉrt.) 97 (1970). 101.
3. Nagy Géza: *Magyarország története a népvándorlás korában.* In: *A magyar nemzet története.* I. Szerk. Szi- lágyi Sándor. Bp., 1895. CCCLII
4. E kérdésekről lásd Nagy Géza: i. m. CCCXLVIII–CCCXLI; Czeglédy Károly: *Nomád népek vándorlása Nap- kelettől Napnyugatig.* (Körösi Csoma kiskönyvtár, 8.) Bp., 1969. 138, 145–146; Szádeczky-Kardoss Samu: *Kuvrat fiának, Kubernek a története és az avar kori régészeti leletanyag.* *Antik Tanulmányok* 15 (1968). 84–87.
5. Nagy Géza: *Honfoglaló őseink.* *Ethnographia* (A továbbiakban: Ethn.) 5 (1894). 79–95.
6. Vö. Uő: *A honfoglalók.* *Eth* 18 (1907). 257–268, 321–339.
7. Pósta Béla: *Régészeti tanulmányok az orosz földön.* – *Archaeologische Studien auf russischem Boden.* Bp.–Leipzig, 1905.
8. Nagy Géza: *Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai útja.* *ArchÉrt* 26 (1906). 385–416.
9. Uo, 415.
10. Uő: *Erdély a honfoglalás korában a régészeti leletek világánál.* *ArchÉrt* 33 (1913). 273–274.
11. Bóna István: *Régészetünk és a honfoglalás.* *Magyar Tudomány* 1996. 8. sz. 928–931; Langó Péter: *Amit el- rejt a föld...* Bp., 2007. 96–99.
12. Pulszky Ferenc: *A magyar pogány sírleletek.* Értekezések a történeti tudományok köréből. XIV. Bp., 1891. 3.
13. Uő: *Magyarország archaeológiája.* II. Bp., 1897. 118–119.
14. Nagy Géza: *A hunn-avar és magyar pogány kori sírleletek jellemzése.* *ArchÉrt* 13 (1893). 317.
15. Így lásd Bóna István: i. m. 928.
16. Nagy Géza: *A hunn-avar...* 318.
17. Hampel József: *Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről.* Bp., 1907. 9–23.
18. Bóna István: i. m. 930.
19. Lásd Szőke Béla: *A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei.* (Régészeti Tanulmányok I.) Bp., 1962. Vö. még Dienes István értő bírálatával: *ArchÉrt* 91 (1964) 134–139.
20. Németh Péter: *A honfoglalás kor (X. század) régészeti kutatásának története.* In: *A honfoglaló magyarság.* Kiállítási katalógus. Szerk. Fodor István. Bp., 1996. 19–20.
21. Nagy Géza: *Honfoglaló őseink* 95.
22. Györffy György: *Magyarország népessége a honfoglalástól a XIV. sz. közepéig.* In: *Magyarország történeti de- mográfiaja.* Szerk. Kovacsics József. Bp., 1963. 45–46.
23. Bóna István: i. m. 631.
24. Marjalaki Kiss Lajos: *Gondolatok a magyar nép eredetéről.* *Borsodi Szemle* 1 (1956) .68. E dolgozat újra- közlése Uő: *Történeti tanulmányok.* (Miskolci Várostörténeti Közlemények I.) Miskolc, 1987. 89–124.
25. Csallány Dezső: *A X. századi avar továbbélés problémája.* *Szabolcs-Szatmári Szemle* 1 (1956). 39–48
26. Uő: *Az avar törzsszervezet.* A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 8–9 (1967). 35–56.
27. László Gyula: *A honfoglalókról.* Bp., 1973; :Uő: *A „kettős honfoglalás.”* (Gyorsuló idő sorozat.) Bp., 1978; Uő: *Óstörténetünk.* Bp., 1981; Uő: *Számadás népünkéről.* Bp., 1986; Uő: *Őseinkről.* Bp., 1990.
28. Uő: *1910-ben születtem.* (Életünk könyvek) Szombathely, 1995. 209.
29. Rövid felsorolásukat lásd Uő: *A honfoglalókról* 66–76.
30. Újbóli kiadása: Uő: *Árpád népe és Szent István.* In: Uő: *Őseinkről.* (Tanulmányok) Bp., 1990. 185.
31. Vö. Fodor István: *Van-e honfoglalás kori emléktárgyunkban „friss belső-ázsiai beütés”?* *Archaeologia Cumanica* 2 (Kecskemét) 2009. 61–77.
32. Vö. Bóna István: *Honfoglalás és régészet.* *Korunk* 1996. 8. sz. 21–40; Fodor István: *László Gyula, a régész.* In: *László Gyula (1910–1998) emlékkönyv.* Szerk. Balassa Iván – László Emőke. Bp., 2001. 254–260.